

JABBOR ESHONQULOV,

O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi direktori, f.f.d., professor

BAXSHI OBRAZINING BADIY TALQINI

Annotatsiya: Folklor o'ziga xos san'at turi hisoblanadi. U o'zining og'zakiligi, an'anaviyligi, variantligi, jamoaviyligi bilan yozma adabiyotdan turidan farqlanib turadi. Ya'ni, folklor namunasi bo'lgan xalq dostonlari o'zining ko'plab variantlariga ega. Uning matni turg'un emas. Baxshilar tomonidan kuylanadigan bu dostonlar yozma adabiyot namunasi bo'lgan dostonlardan ana shu jihatlari, ya'ni og'zaki o'zlashtirilganligi, og'zaki ijro etilishi, og'zaki meros qoldirilishi bilan farqlanib turadi. Bu dostonlar ijrochi, ya'ni baxshilar tomonidan kuylanganda har galgi ijroda o'zgaradi. Chunki, baxshi jonli ijro qonuniyatiga asoslanadi.

Epik san'at, ya'ni baxshilar tomonidan kuylanib kelinayotgan dostonlar mazmun-mohiyatini anglash uchun, baxshichilik san'ati haqida to'laroq tasavvurga ega bo'lish zarur bo'ladi. Baxshilar haqida esa ularning o'zi kuylagan dostonlardan bilib olishimiz mumkin.

"Alpomish", "Manas", "Go'ro'g'li" kabi epik ijod namunalari, "Dada Qo'rquq kitobi" kabi yodgorliklarda baxshi obrazi haqida so'z yuritiladi. Mazkur maqolada xalq dostonlaridagi epik ijodkor obrazining badiiy talqini haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: folklor, epik ijod, xalq dostonlari, epik tur, baxshi, epik ijodkor obrazi, badiiy talqin, yozma adabiyot, og'zaki ijod qonuniyati.

Abstract: Folklore is a unique art form. It differs from written literature by its orality, traditionality, variantness, collectiveness. That is, folk epics, which are examples of folklore, have many variants. Its text is not static. These epics sung by the Bakhshis differ from the epics that are examples of written literature in these aspects, that is, they are learned orally, they are performed orally, and they are passed down orally. These epics change with each performance when they are sung by the performer, that is, the Bakhshis. Because the show is based on the law of live performance.

In order to understand the essence of epic art, i.e. epics sung by bakhshis, it is necessary to have a complete idea of the art of bakhshis. We can learn about the Bakhshis from the epics they sang.

Examples of epic creations such as "Alpomish", "Manas", "Go'ro'g'li", monuments such as "Dada Qo'rquq book" mention the image of Bakhshi. This article talks about the artistic interpretation of the image of the epic creator in folk epics.

Key words: folklore, epic creation, folk epics, epic type, bakhshi, image of epic creator, artistic interpretation, written literature, legality of oral creation.

Аннотация: Фольклор – уникальный вид искусства. Она отличается от письменной литературы своей устностью, традиционностью, вариативностью, коллективностью. То есть народные былины, являющиеся образцами фольклора, имеют множество вариантов. Его текст не статичен. Эти эпосы, воспеты бахши, отличаются от эпосов, являющихся образцами письменной литературы, в этих аспектах, т. е. изучаются устно, исполняются устно и оставляют устное наследие. Эти былины меняются в каждом исполнении, когда их поют исполнители, то есть бахши. Потому что в основе шоу лежит закон живого исполнения.

Чтoбы понять суть эпического искусства, то есть эпосов, воспетых бахши, необходимо иметь полное представление об искусстве бахши. О бахшиах мы можем узнать из воспеваемых ими эпосов.

Образ Бахши упоминается в таких эпических произведениях, как “Алпомиш”, “Манас”, “Туруглы”, таких памятниках, как “Книга Дада Куркут”. В данной статье говорится о художественной интерпретации образа творца эпоса в народном эпосе.

Ключевые слова: фольклор, эпическое творчество, народный эпос, эпический тип, бахши, образ создателя эпоса, художественная интерпретация, письменная литература, законность устного творчества.

Epik ijod har bir xalqning badiiy tarixidir. Shunday ekan, uning ijrochilari bo‘lmish baxshilar ham millat tarixi, san’ati, madaniyatini ming yillar davomida asrab-avaylab kelayotgan, avloddan-avlodga yetkazayotgan, milliy madaniyat, tarix va falsafaga o‘zining benazir ulushini qo‘shib kelayotgan ulkan ijodkorlardir. “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”, “Manas”, “Dada Qo‘rqut kitobi”, “Qoblandi Botir” kabi ulkan badiiy obidalar ham bizga ana shunday epik ijodkorlardan meros bo‘lib qolgan. Bu dostonlar, boshqa xalq og‘zaki ijodi namunalari mutaxassislarimiz tomonidan keng va atroflicha o‘rganilib kelinmoqda. Biroq epik asarlar ijrochisining o‘zi, ya‘ni epik ijodkor obrazi hali yetarlicha tadqiq etilgan emas. Bunga sabab, mening nazarimda, birinchidan, asosiy e‘tibor epik asarlarning tarixiy asoslari, obrazlar tizimi, badiiyati va tipologik tahliliga qaratilgan bo‘lsa, ikkinchidan yaxlit epik ijodkor asosiy qahramon bo‘lgan badiiy asar mavjud emas deb qarab kelinganligidadir. Biroq, juda ko‘plab epik asarlarga sochilib ketgan Qo‘rqut ota, Soqibulbul, Oshiq G‘arib, Oshiq Albond, Oshiq Mahmud kabi obrazlarni qiyosiy tahlil etadigan bo‘lsak, bular xalqning baxshi, o‘zon, oshiqlar haqidagi qadim tasavvur va e‘tiqodlarining sintezi sifatida paydo bo‘lganligini, baxshichilikning kult darajasiga ko‘tarilganini ko‘ramiz.

Qolaversa, shu kunga qadar tadqiqotchilar diqqat e‘tiboridan chetda bo‘lib kelgan, biroq o‘zbek folklorida muhimga ahamiyata ega bo‘lgan “Ollanazar Olchinbek”, “Ko‘r G‘oyib” kabi epik an‘anada baxshi, ijodkor obrazi asosiy o‘rinda turadigan alohida epik asarlarning mavjudligi ushbu mavzuning yanada chuqurroq o‘rganilishini talab qiladi. “Ollanazar Olchinbek”, “Ko‘r G‘oyib” dostonlarda baxshi asosiy qahramon bo‘lganligi uchun emas, balki unda xalqning epik an‘ana, ustoz-shogirdchilik munosabatlari, baxshining shakllanish jarayoni va uning hayoti, jonli og‘zaki ijro jarayonining yashovchanligi o‘zining to‘la badiiy ifodasini topganligi bilan ham ahamiyatlidir.

Ma‘lumki, epik ijodkorlar deganda biz baxshi (ozan, oqin, jirov, soqi, sozchi, yuzboshi, sanovchi va hakozi)larni [1.130-156: 5.23-58: 7.150], xalfalar (yakka xalfalar, kollektiv xalfalar)ni, qissaxonlarni, maddohlarni, ertakchilarni tushunamiz. Bu ijodkorlarga xos bo‘lgan umumiy jihat ijodkorlik bo‘lsa-da, epik asarlarning avloddan-avlodga saqlanib qolishida, baxshilar alohida o‘rin tutadi. O‘z navbatida baxshilar ham ma‘lum bir hududning lokal xususiyatlari (misol uchun O‘zbekistonda: a) janubiy hudud – Surxondaryo, Qashqadaryo, Samarqand, Jizzax, Sirdaryo; b) markaziy hudud – Toshkent viloyati va Farg‘ona vodiysi; d) Xorazm) hamda ijro asboblari (1. Do‘mbira. 2. Qo‘biz. 3. Dutor (tor, g‘ijjak, bo‘lomon), Ijro uslubi (1. Ichki ovozda kuylovchi baxshilar; 2. Tashqi ovozda kuylovchi baxshilar) Ijro imkoniyati va poetik mahorati (1. Ijodkor baxshilar; 2. Ijrochi baxshilar)ga ko‘ra farqliklarga ega. Epik ijodkor haqida so‘z yuritayotganda, ana shu jihatlarni e‘tiborda tutmoq lozim bo‘ladi.

Insoniyatning eng buyuk kashfiyotlaridan bo‘lgan so‘z san’ati tarixi juda qadimiy bo‘lib, uning ilk ildizlari jahon xalqlarining folklori tarixi, ya‘ni so‘z san’ati tarixida noestetik hodisalarning estetik hodisalarga aylanishi masalasi bilan bog‘liqdir.

Soʻz sanʼatining ilk noestetik ildizlarini esa biz jahonning barcha xalqlari folklori tarixida koʻramiz [6.397-407]. Xalqning mifololik tafakkurdan poetik idrok qilishga oʻtishi va uning samarasi boʻlgan bugungi maʼnodagi folklor merosi shunchalar murakkabki, uning ayrim namunalari hozirgacha ibtidoiy jamoa tuzumi va undan keyingi ilk madaniy bosqichlarning izlaridan to zamonaviy maishiy turmush va qarashlarning qayta-qayta poetik mushohada qilingan badiiy ifodalarigacha koʻrish mumkin.

Ogʻzaki soʻz sanʼatida eng kichik maqol janridan, to eng yirik epik janrlarigacha mansub asarlarning tarixi, badiiyati, badiiy-estetik ahamiyati, eng avvalo, uning ijodkori xalq va uning yetuk vakillari, jumladan, uning yuksak ifodasi boʻlgan professional xalq baxshilarining faoliyati bilan bogʻliq.

Baxshi soʻzining: terma va dostonlarni yoddan kuylovchi, avloddan-avlodga yetkazuvchi sanʼatkor, ustod, ruhoni, kohin, maʼrifatchi, yoʻlboshchi, jarroh, kotib kabi koʻplab maʼnolari mavjud. Badiiy ijoddagi epik ijodkor obrazida esa, yuqoridagi koʻpgina xususiyatlar qorishiq holda keladi. Bu esa ushbu sanʼatkorlar haqidagi tasavvurlar tizimi oʻzining qadim ildizlariga ega ekanidan dalolat beradi.

“Dada Qoʻrqut kitobi”ning har bir hikoyasida Qoʻrqut ota asosiy obraz sifatida gavdalanadi [3.73-77]: “Dedem Korkut boy boyladi soz soyladi” [3.78], “Dedem Korkut geldi sadilik caldi boy boyladi soy soyladi? Gazi erenler basina ne geldigini soyladi” [3.88] va h.k.

Urugʻboshi, yoʻlboshchi va shuning bilan bir vaqtda epik ijodkor boʻlgan Qoʻrqut ota haqidagi mifologik tasavvurlar bir narsani: baxshi va shomon aslida bir sinkretik obrazning turli davrlardagi turlicha koʻrinishi ekanligini isbotlab turibdi.

Bunday evrilishlar xalqning tarixi, qahramonlik oʻtmishi va maʼnaviyatining sarchashmasi boʻlgan epik ongning taraqqiy etishida muhim rol oʻynagan. Eposdagi magik jihatlar asta soʻna borib, shomon, tabib, baxshi, yoʻlboshchi funksiyalari bir-biridan tobora farqlana borgan: “... Bayot naslidan Qoʻrqut ota degan er dunyoga keldi. Ul kishi Oʻgʻuzning tamom bilguvchisi edi. Oʻgʻuz ichida uning bor karomati zohir boʻlmish edi. Na desa boʻlardi, gʻoyibdan turli xabar suylardi” [3.75]. Demak u millatning yoʻlboshchisi, donishmandi, qahramoni. Lekin u birinchi galda patriarx shomon qiyofasini oʻzida mujassam etgan ulkan epik ijodkordir. Uning karomtgoʻyligi, gʻoyibdan sirlar soʻylashiga ham baxshichiligi sabab. “Dedem Korkut geluben sazilik caldi, bu Oguz-nameyi duzdi kosdi, boyle dedi” [3.176]. Demak: “geluben sazilik caldi” – epik anʼanani davom ettirdi, “duzdi kosdi” – oʻzining ijrochi emas, ijodkor baxshi ekanligini namoyish etdi, “boyle dedi” – kelgusi avlodga meros qoldirdi.

Oʻz tadqiqotlarida Qoʻrqut otaning baxshilik sifatlariga alohida eʼtibor qaratgan Muharram Ergun shunday yozadi: “Bu ise Dede Korkutun Dede Korkut kitabindeki ozan ve gaupten haber verme sifatlarina bastanbasa uygundur” [3.178].

Yana: “Dede Korkut kitabi”dagi: “Dede Korkut dilinden ozan aydur” [3.179] jummalari, bir tomondan mazkur yodgorlik epik anʼana namunasi ekanini urgʻulaydigan jihat boʻlsa, ikkinchi tomondan eposda Qoʻrqut otani oʻziga pir va ustoz deb bilgan boshqa baxshilar obrazini ham koʻz oldimizda gavdalanitiradi.

Oʻzbek folkloridagi epik ijodkorning arxaik eng mumtoz namunalari “Goʻroʻgʻli” turkum dostonlardagi Soqibulbul obrazi va Goʻroʻgʻlining oʻzidir [4.90].

Goʻroʻgʻlining bahodir yengilmas jangchiligidan tashqari xuddi Qoʻrqut ota kabi ham mag, ham shomon, ham soʻz ustasi – baxshi boʻlganini, unga Xizr va chiltonlar homiylik kilishini, Xizrning oʻzi Soqibulbulni unga ham ustoz, ham xizmatkor qilib tayinlaganini koʻramiz. Bir soʻz bilan aytganda yaxlit obraz sifatida Goʻroʻgʻli xalq epik ijodkorlarining barcha tarixiy tiplariga xos xususiyatlarni oʻzida umumlashtirgan.

Dostonlarda Go‘ro‘g‘lining shomonligi va baxshiligini isbotlovchi obrazlardan biri Soqibulbuldir. “Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi” dostonida Soqibulbul Go‘ro‘g‘lining pirlar tomonidan tayinlangan ham ustoz, ham sayisi bo‘ladi. Shu bilan birga u sozanda, xonanda, ya‘ni baxshi hamdir. U sinkretik kuychining dostonidagi obrazi bo‘lib, bevosita mifologik dunyoqarash bilan bog‘lanadi. Demak, u Go‘ro‘g‘liga jang qilishni ham, kuylashni ham o‘rgatgan ustoz degan xulosa chiqadi [4.96].

“Soqi” so‘zi ikki ma‘noga ega bo‘lib, har ikki ma‘no ham Soqibulbul obraziga mos keladi. Birinchi ma‘no – “baxshi” – “shoir” demakdir. Ikkinchisi esa, “kosagul”, “davraboshi”, “may suzuvchi” mazmunini ifodalaydi [12.73]. Soqibulbulning soqiyiligiga baxshilik, shomonlik qo‘shilib kelmoqda. Demak, u oddiy, tor ma‘nodagi baxshi emas. Dostonidagi “may”, “mayxona”, “may ichish”, “safari kosa”larini moddiy may ichishdan ko‘ra, qadimiy diniy marosimdagi ramziy sokral mazmuni birinchi o‘rinda turganini unutmasligimiz kerak. “Mayxona” – ibodat joyi bo‘lgan va “soqi(y)” ibodatni boshqaruvchi ruhoniylar shaxs hisoblangan. “Soqi(y)” so‘zining bugun unutilgan uchinchi bir ma‘nosi “ruhoniylar” so‘ziga mos keladi. “Go‘ro‘g‘li” dostonlaridagi Soqibulbul bosh ruhoniylar, bosh shomon sifatida barcha marosimlarni boshqargan. Qahramonni safari oldidan yo‘lga solar ekan, “oq fotiha” bergan. Demak, Soqibulbul Islomgacha bo‘lgan dunyoqarashlar zahirida shakllangan ko‘pqirrali obraz. Mantiqan olganda ham Go‘ro‘g‘li dostonlarini sevib kuylagan xalq baxshilarning bu obrazga o‘zlari va baxshichilik haqidagi mifo-poetik tasavvurlarga xos xususiyatlarni singdirishi tabiiy bir hol edi.

Faqatgina Soqibulbul emas, “Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi” dostonidagi Urayxon huzuridagi Xannon shoir ham baxshi obrazidir. Dostonda bayon qilinishicha, kelgan odamning ko‘nglini so‘z bilan xushlaydigan Xannon shoirning yaxshi odob bilan Go‘ro‘g‘liga qarab:

Oqshom quloq soling chertgan sozlarga!

Sozni chertib oqshom qo‘shiq aytamiz, [4.81-86] –

degan murojaatlarida xalq baxshilarining prinsiplari, ya‘ni so‘z bilan kishilar ko‘nglini xushlash, qo‘shiq-dostonni kechasi aytish lozimligi o‘z ifodasini topgan.

Bulardan tashqari, o‘zbek folkloridagi epik baxshining mifo-poetik talqini tarixida biz ularning homiylari va ustozlari sifatida yana Xo‘jai Xizr, Bobo Qambar, Mulla G‘oyib, Oshiq Oydin, Ollanazar Olchinbek obrazlarini ham ko‘ramiz.

Xo‘jai Xizr – o‘zbek xalq dostonlari va afsonalari, xalq tasavvuridagi eng qadimiy mifologik obrazlardan biri bo‘lib, u tushda baxshilik iqtidorini berishdan tashqari, doston qahramonlari va kishilarga rizq-ro‘z, davlat, baxt ato qilib yuradi. Xizr payg‘ambarni baxshilar ustoz hisoblagan boshqa epik obrazlar ham o‘zlariga pir hisoblashadi. Jumladan, Fozil shoirning ko‘r G‘oyib haqida aytgan rivoyatida shunday misralar bor:

Mulla G‘oyib aytar:

*Xizirim pirim, O‘n ikki imom, chilton erur dastgirim,
Jahonning quyuni bo‘lganda bordir [9.16].*

Bobo Qambar – “Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi” dostonida bayon qilinishicha, Go‘ro‘g‘li homiylilik qilgan pirlardan biri Bobo Qambardir.

Qozoq folklorshunosi A.Kanratbayev Qambar botir haqida o‘n ikki versiyada namunalar yozib olinganini, Qambar ismi turkiy tilli xalqlar birinchi shomon hisoblangani, Bobo Qambar haqidagi syujetlar juda qadimiy ekanligini ta‘kidlaydi [10.62-63].

O‘zbek folkloridagi Qambar bobo birinchi dutorni yasab, unda ilk bor kuy chalgan afsonaviy shaxs, kuychilar va shoirlar piri, juda mohir sozanda sifatida talqin qilinadi. Etnograf V.B.Basi-

lov Qambarni musiqa va qo'shiqchilik homiysi sifatida tasavvur qilishga asoslangan asotiriy qarashlarning genetik ildizlari qadimgi shomon mifologiyasiga borib taqalishini ko'rsatadi.

Mulla G'oyib – u haqida ko'plab rivoyatlar, afsonalar va tugallanmagan doston mavjud. Agar Xizr payg'ambar, Dada Qo'rqut, Bobo Qambar, Go'ro'g'lilar epik baxshilarning mifologik homiylari va ustozlari bo'lsalar, mulla G'oyib va Oshiq Oydinlar tarixiy shaxslardir, ammo o'zbek folklorida epik xarakter kasb etgan obrazlardir. Shu bois Hodi Zarif Fozil Yo'ldosh o'g'lidan yozib olgan rivoyatda u afsonaviy shaxs emas, katta epik bilimlar egasi, juda mohir xalq baxshisi sifatida ko'rinadi.

Oshiq Oydin pir – epik an'anada afsonaviylashgan Xorazm vohasi baxshilarining homiysi va ustoz. Bu obraz tarixiy asosga ega bo'lib, uning qabri hozirgi Turkmaniston hududidagi Ko'hna Urganch shahridan oltmish kilometr janubiy-g'arbda joylashgan. She'riyat va musiqa bilimdoni bo'lgan bu shaxs milodiy 1255-yilda vafot etgan. Xalq orasida u haqida afsonaviy hikoyalar ko'p. Ammo yaxlit bir asar yetib kelmagan. Umumiy tasavvurga ko'ra, baxshichilik yo'lga kirgan odamlar dostonlarda safarga yo'l olgan oshiqlar Oshiq Oydin pirdan duo olib ketishlari lozim hisoblangan.

Ollanazar Olchinbek ham O'zbekistonning janubiy hududidagi baxshilarning ustoz, piri hisoblanadi. Shu nomli dostonning to'rtta varianti mavjud. Bular Abdunazar Poyonov [11.372-464], Mardonaqul Avliyoqul o'g'li, Normurod baxshi Poyonov, Qahhor baxshi Qodir o'g'li variantlari bo'lib, ularning ichida eng mukammali Qahhor baxshi versiyasi sanaladi. Mazkur dostonda baxshi kulti (topinchi) baxshi va soz, ustoz va shogirdlik, ijrochi va tinglovchi, baxshichilik maktablari, ijro usullari va yo'llari, repertuari va boshqa masalalar qamrab olingan. "Ollanazar – Olchinbek" dostonidagi bosh qahramon tarixiy asoslariga ko'ra mifo-poetik tafakkur natijasi bo'lib, janubiy Surxondaryo dostonchilik maktablari repertuarini puxta o'zlashtirgan, qirq baxshiga ustoz bo'lgan yetuk xalq baxshisi, komil inson sifatida gavdalanadi. "Ollanazar – Olchinbek" dostoni markazida xalq baxshisi obrazi turgani uchun unda boshqa baxshilarning ham obrazlari borki, ular bosh qahramonni to'liq, mukammal tasvirlashga, dostonning asosiy g'oyasini ifodalash, voqyealar rivojini ta'minlab, doston syujetini shakllantirishga xizmat qiladi.

"Ollanazar – Olchinbek" dostonining bosh qahramoni Ollanazar an'anaga ko'ra, epik ijodkorlikning tarixiy yo'lini bosib o'tgan obrazdir. Shu sababli turkiy xalqlar folkloridagi epik baxshilar talqinisiz bu obraz mohiyatini to'la tushunish qiyin.

Yuqorida nomlari tilga olingan dostonlar hamda "Dada Qo'rqut kitobi" va boshqa epik namunalardagi ijodkor obrazlari o'zaro qiyos etilsa, ularda quyidagi baxshi tiplari alohida ajralib turishini kuzatishimiz mumkin:

1. Mifologik asosli, baxshi inonchlari bilan bog'liq obrazlar: Xizr (Xizir), Dada Qo'rqut, Soqibulbul va b.

2. Tarixiy asosga ega, ayni paytda topinch tipiga uyg'un obrazlar: Ko'r G'oyib, Oshiq Oydin, Ollanazar Olchinbek va b.

To'g'ri, ko'pgina tarixiy manbalarda, misol uchun, Rashidduddin "Jome' ut-tavorix" asarida Dada Qo'rqut nomi to'rt O'g'uz hukmdorlardan biri sifatida tilga olingan. Bundan tashqari, Nizomiddin Mir Alisher Navoiyning "Nasoyim ul-muhabbat shamoyim ul-futuvvat" tazkirasida, Abulg'azi Bahodirxonning "Shajarayi Tarokima" asarida ham Qo'rqut haqida ma'lumotlar bor. Biroq, Qo'rqut otaning epik ijodkorligi bilan bog'liq tasavvurlar ko'proq o'zining mifologik zaminiga ega. Qo'rqut ota ham ustoz, ham pir va mifologik homiy darajasiga ko'tarilgan bo'lsa, Ollanazar Olchinbek, Oshiq Oydinlar bu darajaga ko'tarila olmagan.

3. Baxshi obrazining badiiy to'qima talqinidagi tipi: Oshiq G'arib, Oshiq Mahmud, Oshiq Alband va b.

Bu turkum dostonlarda baxshi (oshiq) epik asar qahramoni sifatida gavdalanadi. Yana ham to'g'rirog'i, doston qahramoni murod maqsadi, ya'ni o'z sevgilisiga erishishida, mushkullarni yengib o'tishida ijodkorlik qobiliyatidan foydalanadi. Ayniqsa, bu holat "Oshiq G'arib va Shohsanim", "Oshiq Mahmud", "Oshiq Albani" dostonlarida yaqqolroq ko'zga tashlanadi.

Barcha tiplarning umumiy va ayni paytda farqli tomonlari bor.

Umumiy jihatlar:

- Barcha obrazlar soz chalib, doston va qo'shiqlar ijro etadi.
- Epos voqealarida to'laqonli badiiy obraz sifatida ishtirok etishadi.

Mazkur obrazlarning xususiy tomonlari:

Birinchi tip: Turk xalqlarining qadim dunyoqarashi, mifologik tizimidagi baxshi kulti bilan bog'liq tasavvurlarni o'zida mujassam etadi. Ular mifologik hamda afsonaviy shajara va taqdirga ega. Bu tip obrazlarning har birida tasavvurlar turli darajada aks etgan. Jumladan, Xizir barcha baxshilarga baxshilik qudrati va boshqa jihatlarni berib, ularga homiylik qiladi. Lekin uning bevosita baxshi sifatidagi holati aniq aytilmagan.

Qo'rqut ota va Soqibulbul esa qahramon va boshqalarga maslahatchi, ustoz va baxshi sifatida to'liq namoyon bo'ladi. Bu jihat Qo'rqut obrazida ayniqsa yanada mukammal aks etgan. Soqibulbul eranlardan biri, Go'ro'g'lining sayisi va maslahatgo'yi deb aytilsa-da, baxshilik uning asosiy fazilati hisoblanadi.

Ikkinchi tip: Baxshi obrazining bu tip namoyandalari aslida real hayotda tug'ilib, yashashgan shaxslar bo'lib, ma'lum homiy kuchlar sharofati bilan baxshilar san'atini egallashib, baxshilarning karomatli ustozlari, rahnamosi darajasiga ko'tarilgan. Ularning hayoti va faoliyati el orasida ma'lum va mashhur bo'lib, turli naql, afsonalarga aylangan, dostonlar to'qilishiga asos bo'lgan.

Uchinchi tip: Bu tip obrazlar badiiy to'qima obraz bo'lib, muhabbat shaydosi, oshiq timsoliga aylangan. Ularning muhabbat va yor vasliga yetishida baxshi shoirligi muhim rol o'ynaydi.

Xullas, **birinchi tip** baxshi obrazi mifologik asosdan mifo-poetik qatlamga o'tgan bo'lsa, **ikkinchi tip** real asosdan mifo-poetik qatlamga olib chiqilgan va ular ma'lum doston yoki turkumga singishib, o'z badiiy, estetik vazifasini bajaradi. Bu tipdagi baxshilar boshqa ijodkorlarning pir, ustozlari hisoblanadi. Bu ijodkorlar haqida alohida doston yaratilgan bo'lsa-da, ular faqat shu doston doirasida amal qiladi.

Uchinchi tip poetik qatlamda asosan badiiy-estetik talqin etilgan va ular faqat oshiq baxshi sifatida qaraladi. Bu tipdagi baxshi obrazi xalqning baxshi, umuman epik ijodkorlar haqidagi qadimiy tushuncha va tasavvurlarining sentizi o'laroq yuzaga kelgan. Shuning uchun bunday turkum dostonlarda qahramon eng qiyin, mushkul vaziyatlardan ijodkorlik qobiliyatini ishga solib chiqib ketadi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu mavzu bir maqola yoxud bir tadqiqot doirasidagi ish emas. U atroflicha, chuqur va batafsil tadqiq etilishi lozim. Biz esa ushbu ulkan masalaning ayrim jihatlari-gagina to'xtalib o'tdik, xolos. Xalq og'zaki ijodidagi epik ijodkor obrazini talqini xalqning baxshi va baxshichilik san'ati haqidagi tasavvurlar tizimini yanada to'laqonli anglashda, turk dunyosi folklori tabiati, uning o'ziga xos xususiyatlari, baxshilar haqidagi dostonning epik an'anada tutgan o'rnini, uning tarixiy asoslari va badiiyatini atroflicha tadqiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Fuad Köprülü. *Edebiyat araştırmaları*. –İstanbul: Ötüken, 1989. –S.130-156.
2. Гринцер П.А. *Дренеиндейский эпос*. –Москва, 1974. –С.15-31.
3. *Dede Korkut kitabı. Geris-metin faksimile. Prof. Dr. Muharram ergun*. –Ankara, 1994. –S.73-251.

-
4. Go'ro'g'lining tug'ilishi // *Dostonlar (Aytuvchi: Muhammadqul Jomrot o'g'li Po'ltan)*. – Toshkent: Badiiy adabiyot, 1967.
 5. Жирмунский В.М., Зарипов Х. *Узбекский народной героической эпос*. – Москва, 1947. – С.23-58.
 6. Жирмунский В.М. *Легенда о призвании певца // Сравнительное литературоведение: Восток и Запад*. – Ленинград: Наука, 1979. – С.397-407.
 7. Mirzayev T. *Xalq baxshilarining epik repurtuari*. – Toshkent: FAN, 1979. – B.150.
 8. Muharrem Ergun. *Dede Korkut kitabi. Giriş. Tarihi kaynaklarda Dede Korkut*. – Ankara, 1994.
 9. Mulla G'oyib. *Qo'lyozma. №1677*.
 10. Канратбаев А. *Древнетюркская поэзия и казахский фольклор. Автореф. дисс. на соискание ученой степени док. фил. наук*. – Алма-Ата, 1971. – С.62-63.
 11. Ollanazar Olchinbek (Aytuvchi: Abdunazar Poyonov. Yozib olib, nashrga tayyorlovchi: Jabbor Eshonqul). – Toshkent: G'afur G'ulom, 2022. – B.372-464.
 12. O'zbek tilining izohli lug'ati. *Ikki tomlik*. – Moskva, 1981. T.II. – B.73.

